

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pólí. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 23. januarja 1861.

Zakaj ne rodi naša zemlja več tako kakor nekdanj?

Pogostoma slišimo naše ljudi tožiti, da jim ne rodi zemlja tako kakor nekdanj.

Je li to res?

Rekel bi, da je res, — al prav ljubo bi mi bilo, da bi me kdo zavernel, da ni tako.

Nobeno rokodelstvo ni poslednjih 40—50 let toliko se naprej pomaknilo kakor poljedelstvo, ne le po učenih možéh v bukvah, temuč tudi v djanji praktičnih kmetovavcov. In očitno je tudi, da tisto „kakor je oče delal, mora delati tudi sin“ zginjuje čedalje bolj po svetu. Rad bi pa vprašal: Ali tudi pri nas? pa bojim se odgovora, da pri nas je tisto robotno (mehanično) sinovo stopanje po stopinjah očetovih še zmiraj môra, ki tlači napredovanje kmetijstva.

Ni tedaj skoz in skoz krivo, kar ljudje pravijo, da ne rodi pri nas zemlja več tako kakor nekdanj.

Pa vprašajmo: kako je to in zakaj?

Naj mi dragi naši kmetovavci odgovoré le na dvoje vprašanj:

Pervo: Al sejemo pri nas frugo za frugo, sad za sadom tako, kakor to terja pravo, umno kmetijstvo? al ob kratkem rečeno: ali je naše poljsko kolobarenje (Fruchtfolge) pametno?

Drugo vprašanje pa je: Al napravljamo gnoja toliko in takošnega, kakor ga naša zemlja potrebuje, da bi rodila dobro?

Ali se mora zemlja okrepčati in zboljšati, če skor vsako drugo leto po dva pridelka zemlji jemljemo in na ravno tisto mesto letos tisto sejemo, kar smo sejali lani. Umen gospodar mora vediti, da vsak sad potrebuje svojega lastnega živeža, ki ga v zemlji iz persti jemlje; če je ta živež lanski sad že iz zemlje popil, kako hočeš pričakovati, da ga bo spet letošnji dovelj dobil? Al je čudo po tem, da tožite, da zemlja ne rodi. Preminajte pa posetev, in drugi sad si bo iz zemlje izbral družega živeža, da bote s pridelkom zadovoljni.

To je tedaj velika napaka pri našem kmetijstvu, da zanemarjamo preveč kolobaranje ali verstenje z mnogoverstnimi pridelki ali večkratno preminjevanje posetev. Namesto da bi se poprijeli tako imenovanega 7letnega ali pa 5letnega obdelovanja polja, se v eno mer deržimo le dveletnega ali k večjemu 3letnega. Kako se bo zemlja opomogla in si zaredila dosti tistih redivnih drobcev v sebi, če zaporedoma eno frugo va-njo sejemo, ktera zmiraj enega živeža iz zemlje potrebuje; to saj ne more drugač biti, da se zemlja izmolze in izpije popolnoma.

Potlej pa tožite, da nam zemlja ne rodi! Al je čudo?

Umen gospodar mora svojo zemljo dobro poznati, da vé, kaj ima v sebi, kakošni sad se ji prilega, in kateri drugi se morajo verstiti za njim.

Pervotni rudninski deli naše ilovnate, pa tudi apnéne in pešene zemlje po natančnih kemijskih preiskavah niso ubožniši kakor nanešena zemlja na Nemškem, in vendar je po srednji meri pridelék ondi deseteri in dvanajsteri, — in

pri nas komaj čveteri ali peteri. Kaj moramo po vsi sili za pšenico in ajdo spet slabo pognojeno rež in ajdo sejati? Al kaj bom to na drobno razkladal, ker je očitno kot beli dan! Le opomniti hočem naše gospodarje, naj oči odpró, da vidijo, zakaj naša zemlja ne rodi toliko, kolikor bi rodila pri umnem verstenji pridelkov, saj bi vsak mogel vediti, ktere rastline zemljo pri moči ohranjujejo in ji večjo moč dajejo, ktere pa jo slabijo in izpivajo.

Res je, da z gnojem skušamo to zemlji nadomestiti, kar smo ji vzeli, — al smo pa s tem že vse storili? Ali vemo, kaj je pravi gnoj? Kaj mislite, da je tisto listje, tista slama, ki jo na gnojnišču dež izpera in sonce prepeka, že rodovitni gnoj? Kaj mislite, če tudi cele vozove take izlužene soderge na njivo pripeljete, da ste zemljo pognojili? Kaj mislite, da ima bokal vina še tisto moč, če ste mu prilili pet bokalov vode ali če ste ga pustili pod prostim nebom v škafu stati več tednov? Kar je tečnega v gnoji, je izpuhtelo iz njega in se skadilo večidel; ostanki so prazne bilke. Na to, da bi gnoj potresli z gipsom ali saj s perstjo, ki zadržujejo rodovitne drobce v gnoji, le malokdo misli, čeravno vsak lahko spozná, da po takem ravnanji se zboljša gnoj in se ga napravi več.

Tudi v Ameriki je najboljša zemlja opešala, ko so gospodarili tako, da so zemlji le jemali, pa ji nič povračali niso. In taka je povsod, kjer gospoduje tako imenovano roparsko kmetovanje.

Po vsem tem premišljevanji pridemo tedaj do te-le resnice:

Res je, da nam zemlja ne rodi več toliko kot nekdanj, — ali je pa ona tega kriva? Ni res; ona je še zmiraj tista dobra mati kakor je nekdanj bila, al le mi smo jo na kant djali, zato ker ne verstimo posetev zaporedoma tako, kakor bi treba bilo, in ker ne ravnamo z gnojem tako, kar umno gospodarstvo velevala.

Na Bokalcah.

Jožef Sevnik.

Natoroznanske reči.

Gad in njegov strup.

Ne mislim tukaj govoriti od dvenogatih gadov, ki hodijo med nami, in ki s svojim hudobnim strupenim jezikom škodujejo poštenim ljudem, ampak govoril bom od poštenih gadov, ki se po trebuhu plaziti morajo, ker res nimajo nog, in ki ne pikajo in morijo le iz zgolj hudobije, ampak le zato, da snedó umorjeno žival — saj živeti mora vsaka stvar, naj že tako ali tako! Ravno zavolj tega se pa ne sme v zlo vzeti živalim, da zamorejo le živeti, če druge morijo. Volka redijo ostrí zobje, lesico zvito njena buča, risa skokonoga hitrost in gada strupeni zob. Kako bi pa drugač se redil gad, ki je tako neukretne postave, široke butice, kratkega repa, lene nrave, in ni tedaj, da bi lovil žival, ki si jo je izvolil za svoje gerlo? Živali loviti in boriti se z njimi v poštenem boji, — tako delo je le za nestrupene stvari, ne pa za strupenega gada, ki raje skrit v varnem kotiču pod kakem germom ali kamnom čaka na stvarico, da se zaleti va-njo, kadar se memo gredé nič hu-

dega ne nadja, in da revici zasadi neusmiljeni zob globoko v meso. Potem pa mirno čaka, kak nasledek da bo imel njegov pogum. Ko je žival mrtva, jo pa mirnodušno kar s celo požre.

Priprava, ki gadu napravi strup, leži v zadnjem delu glave na obeh straneh za očmi in nekoliko tudi pod njimi nad zgornjo čeljustjo, in je neka žlezica slinjavka, obdana od močnih kitastih mišic. Strup, ki ga ta priprava izvlečuje iz gadovega telesa, je previdljiva zelenkasto-rumena tekočina, ki se nekoliko sprejima, in ki nima nikakoršnega duha in skoraj nič okusa.

Ni vsak gadji strup enako škodljiv; nekatere strupene kače imajo bolj, nekatere manj hudega; tudi je njegova škodljivost večja, kadar je velika vročina, in če piči gad kam, kjer so blizo debele žile. Tudi na tem je veliko lažje, kakega zdravja, kake volje je človek, ki ga je gad pičil. Posušen strup zgubi moč popolnoma.

Gad ima na vsaki strani gobca pod mavho, ki strup nareja, strupen zob, ki je kljukasto zakrivljen, dolg, tanek in špičast kot šivanka, in ki ima skorej skoz in skoz drobno luknjo, skoz katero teče strup v rano. Za vsacem teh dveh zob stojita še kaka dva majhna, ki dorasteta, kadar pozimi gad stara zoba zgubi, ali če se mu po kaki nesreči kter odlomi. Strupna zoba se dasta premikati naprej in na stran in sta tako priraščena, da ju gad more nazaj potegniti, ali pa po koncu postaviti in za boj pripraviti. Kadar jih hoče rabiti, odpre gobec hitro in kolikor more zlo, in zasadi potem v meso zoba, ki tedaj pritisneta na strupeno mavho tako, da teče strup iz nju skoz zob v storjeno rano, in se pomeša s kervjo pičene živali.

Naši gadje imajo tako malo strupa, in rana, ki jo njih strupni zob naredi, je tako majhna, da je življenje pičene živali le takrat v nevarnosti, kadar zob prebode kako debelo žilo, ki ima veliko kervi. Kakor se kaže, strup ne škoduje prešiču, dihurju in ježu. Kadar dobi jež kakega gada, ga draži in bode s svojimi šivankastimi šetinami, pa kadar gad pičiti hoče, pritisne hitro rilček k tlam tako, da gad piči med šetine. To ponavlja večkrat, in nazadnje, ko je gad že porabil svoj strup, ga napade in pohrusta. Včasih se pa primeri, da ga gad tudi v rilček piči, pa pri vsem tem se jež, kakor se vidi, ne počuti bolj slabo, kakor navadno, če so tudi trije ali štirje gadje dovolj, da končajo konja ali vola. Nekteri tiči tudi pokončajo dokaj gadov, ker jim glavo razkavsajo in potem požró. Sicer je pa vsaki živali, ki ima vročo kri, že prirojen strah pred lezečino.

To je sreča, da je pri nas le malo strupenih kač. Ko bi človek pripovedkam verjel, bi mogel soditi, da jih je nekaj več bilo. Sploh znane so mnogoverstne pripovedke od „bele kače“, in sicer se mora reči, da imajo naše pripovedke s kačami veliko opraviti. Pripoveduje se od deklice, ki jo je hudobna mačoha zaklela ali „zavdala“ v kačo, — od kače, s katero se je soznanil bil hišni sin in kruh z njo delil, — od kač, ki delajo tak kamen, da dobiš vse, kar si želiš takrat, ko ga v roci deržiš, — od kač, ki imajo demante v glavi. Te basniške kače imenujejo v Istri „babor“. Pripoveduje se od strašnega lintverna, ki se izvali iz jajca, ki ga je izlegel 7 let star petelin; za tacim lintvernom letijo skale in drevesa, dokler ga ne pobijejo, — od oža, hišne kače, ki stanuje pod ognjiščem, in varuje hišo, da ne pogori. In tako dalje je na cente tacih pripovedk. Zakaj da se kače nahajajo tako pogostoma v naših basniških pripovedkah, to razkladati je posel drugih v teh rečeh previdnih mož.

Je pa pri nas tako malo strupenih kač, da se le malo sliši od kterege, ki bi ga bil gad nevarno pičil. Tu hočemo le govoriti od navadnega gada (Kreuzotter, vipera), ki se še najbolj pogostoma nahaja po naših hribih, posebno po kamnitih, sončnatih bregovih, kjer se večkrat vidi, ko se greje na solncu na kakem kamnu ali porobku. Kadar je

pa mrazno in deževno vreme, se pa ne pokaže iz svoje luknje in sploh se ogiba mokrotnih tal.

Kar njegovo kožo zadene, je po starosti, spolu, letnem času in kraji, kjer živi, kaj različno pisana, pa vendar se gad lahko spozna na širocem, tamnem, iz štirivoglatih peg obstoječem pasu, ki ga ima na herbtu od vratu do konca repa. Te štirivoglate pege se vselej skup derže. On je navadno bolj svitle, čiste, ali višnjevaste, ali rijavkaste, rumenkaste ali belkaste polti, ona pa je navadno bolj umazano rujava. Pod vratom je navadno bel, na trebuhu črnkasto marogast ali očernkasto višnjev z belimi marogami. Na glavi ima dve črne čerti, ki se, če se hitro pogleda, vidite, kakor da bi bil križ. Glava je gladka, trivoglata, drobno luknjasta, na sredi s tremi majhnimi ploščicami.

Pri ti priložnosti naj povem, da nobena kača nima res luknjaste kože, kakor se navadno govori, ampak kačja koža je sestavljena, kakor sicer, iz usnjaste kože in iz poveršne kožice, samo to je, da pri lezečini usnjasta koža ni povsod enako debela in da ni gladka, ampak da je sem ter tje debelejša in da so ti debelejši deli na krajih zavihani tako, da postanejo gerbe, ki imajo podobo lusk, ki bi druga na drugi ležale kakor opeka na strehi. Ker se poveršna kožica tudi tako gubi in je tam debelejša, kjer je una debelejša, in tam tanjša, kjer se una spogne z gerbe, je koža še bolj podobna, kakor da bi bila z luskami pokrita. Kače vselej kar s celo razsnejo previdljivo, brezbarvino poveršno kožo in sicer večkrat na leto, ko je poprej žival nekoliko bolehal; potem pa žre zlo in kožo dobi svitlejši barve. Očes ne zakrivajo trepavnice, ampak le previdljiva kožica. Zato ima pa rujavo gadovo oko z zlato, svitlo punčico nekako steklenasto, neprijetno podobo. Res „ein frevel Gesicht“.

On je čez sredo najdebelejši, ona pa zadej za pleči.

(Dalje prih.)

Nekoliko od velike potrebe, da se slovenski jezik v uradnije vpelje.

(Dalje).

Zdaj pa presodimo še Matijevo reč. Od Matija je neka soseda veliko govorila in hotla je vediti, da je Matija oče. To Matija grize in peče, toraj gré eno nedeljo popoldne k tej sosedi v hišo in jo k vsi sreči samo domá najde. Matija se začne jeziti in kregati, da se v njo zakadí. Zdaj se rujeta in v kot za mizo spravita. Ker je bila pa miza na poti, ji ne more kaj dosti storiti, le tje v kot za mizo jo je tišal, da je prav stokala, kar je neki sosed skozi okno vidil. Ko misli, da ima že dosti, jo spusti, gré iz hiše in ravno k svojemu zdaj omenjenemu sosedu pride in pravi: „Dosti sem ji dal, babi — sem jo tišal v kot — mislil sem, da jo umorim“.

Ravno tako in ravno to pride pred gosposko — in kako lahko se primeri, da uradnik, če ni popolnoma slovensčini kos, zapiše in te besede tako-le prevodi: „Ich drückte sie in den winkel hin in der absicht, sie zu ermorden“, ali pa: „Ich gedachte sie zu ermorden“ in kaj tacega. Zakaj besede: „Mislil sem, da bom na sejm šel in par volov kupil“ se dajo prevoditi: „Ich dachte auf den markt zu gehen und ein par ohsen zu kaufen“, in „mislil sem, da jo umorim“ pa: „ich dachte sie zu ermorden“. Kako hitro je tu kar kaznen zapora na kake mesce ali leta, namesto na kake dni! Matija pa žene ni mislil umoriti, le vstrašil se je, ko je žena jela stokati in se mu nič braniti ni mogla, zato je mislil: O jej, ravno zdaj bo dušo spustila! Pa grozno se je razveselil, ko jo iz hiše pridši vidi okno odpreti in dobro zmerjati sliši. Zato je rekel: Zludej babo — sem mislil, da jo bom umoril.

Visokoučeni gospodje, ki sv. pismo po hebrejskem in gerškem izvirnem spisu in po latinski vulgati v slovenski jezik prevajate in se pri eni sami besedi po dva, tri dni

le slabo derže. Vsakdo lahko prerajta, kolika je potem škoda, ki jo živina pri pašbi na obsejanih močvirnih njivah naredi. Da paša na obsejanih njivah res ni brez škode, že mahárji sami s tem pričajo, da oni po svojih obsejanih njivah nikdar ne pasejo, ampak le po ptujih.

Vlastnik njive sicer svojemu dohtarju tožbo izroči, pa kaj opravi? Berž ko ne bo pred žito zrelo kot pravde konec; zakaj srečen si, če se tožba v enem mesecu gosposki izroči, v enem mesecu potem bo „brišt“ ali tožni dan napovedan; če se takrat obe strani zastopiti ne morete, ker toženi le svojo gode, da živina nobene škode storila ni, bojo spet v enem mesecu prisežni možje pozvani, da škodo cenijo, in zopet v enem mesecu se drugi brišt napové. Tako pa so pota in stroški za pravdo vedno večji kot škoda, pa si vendar vsakdo pravico želi. V takih zadregah bi mogel poškodovanec na samo prepričbo, da je njegova živina na tujem polji bila, kaznovan biti; gotovo bi se manjša škoda po polji delala.

Postava za čuvaje ukazuje, da mora čuvaj škodo, ki jo vidi na to ali uno vižo polju delati, županu nanagloma oznaniti in mu škodljivce naznaniti. Kam pa pojde čuvaj tožit, ako je župan sam njivo popasel? Ljubljčan bi bil rad s sosedi v miru, in jim tudi rad kaj manjšega pregleda, pa pri takem početju mora vendar vsakemu poterpežljivosti zmanjkati.

Če že v teh časih, ko je tako grozna stiska za denar, da ga posestnik še za najpotrebnejše stroške in sila velike davke s kervavimi žuli komaj dohrani, z najemo čuvaje v nič biti ne more, ker tudi čuvaju brez denarja živeti ni mogoče, naj bi saj mestna gospóska maharjem oestro prepovedala, po občnih potih in cestah živino pasti, pa tudi živino po lastnih partih, po potih in cestah goniti in na partih pasti, le proti temu dovoliti, da je živina na vervih ali štrikih na kratko ena k drugi privezana, kakor se na celem ljubljanskem polji in drugod po potih med njivami pasti vidi; potem se nihče ne bo s tem izgovarjal, da mu je živina iz pota ali parta na sosedovo njivo ušla. Treba bi bilo tudi, da bi mestna gospóska naznanila, da bode sleherni gospodar živine, kateri bode prepričan, da je njegova živina na sosedovem zemljišu bila, obsojen, neko kaznen, ktero gosposka določi, v beraško kaso plačati, brez ozira na škodo, ki jo je živina sosedu storila; poškodovanemu pa naj ostane še posebna pravica, za povračilo storjene škode pri gosposki se oglasiti. P.

Natoroznanske reči.

Gad in njegov strup.

(Dalje).

Gadu najbolj dišijo miši, in spominjam se, da sem, ko sem še v sami srajci hodil, enkrat, ko sem z materjo šel na njivo, vidil gada čez pot lezti, ki mu je miš s svitlimi očmi gledala iz trebuha. Revež je bil miš kar s celo požerl, kakor jih je že gotovo veliko poprej; al zdaj jo je bil naletel, kar je gotovo pomnil še mnogo let, če jih je doživel. Razun miši ukrade gad gotovo tudi kdaj kakega mladega tička iz gnjezd, ki so blizo tál ali pod kako grivo; in če nima družega, je morda tudi zadovoljin s kušarji in gašarcami itd.

Znano je, da ima tako stvarjen gobec, da se dá strašno raztegniti. Kakor da bi to vedil, se včasih tudi prederzne in celega kerta hoče požreti, pa pri tem se mu včasih pretergajo čeljusti ali mu pa trebuh počí. Vse pa gad kar s celo zato požrè, ker ima kljukaste zobe in sicer take, da so kljuke vse proti žrelu obrnjene. Taki zobje niso za žvečiti, ampak le za deržati, pa kar primejo, deržijo, da je kaj. Kar gad začne požerati, ne more več nazaj iti, ker zobje ne spustijo, tedaj mora iti naprej, naj veljá kar hoče, če tudi včasih čeljusti ali želodec v hudo stisko spravi, kakor smo slišali.

Vode se boji gad kot samega vraga; izmed vseh kač se je samo belouška ne boji.

Gad je k večemu 2 čevlja in 3 pavce dolg, in najdebelejši je en pavce debel. Tudi ni preveč hud, ampak je precej miren, in sam od sebe nikoli ne piči človeka ali več živali, ampak še beži rad pred njima. Če se pa draži, ali stopi na-nj, se zviže v klobčič, sika in švigne kakor pušica na sovražnika in ga piči; pa ne podí ga potem ne.

Kadar je lačen, ne gré nikoli na lov, ampak čaka, da samo kaj pride. Kadar kako miš ali kaj tacega zagleda, začne sikati, se zaletí va-njo in jo piči; potem jo pa pustí, da teče naprej, toda je ne spustí iz očí, ker dobro vé, da je odklenkalo živali, ki jo je pičil. Miš kar h krati pogine, tič čez nekaj minut, koza in ovca čez nekaj ur, večje živali pa malokdaj; se vé da otečejo in da bolehajo nekoliko časa. Živalim, ki imajo merzlo krí, pa menda ne škoduje gadjí strup. Sami med sabo se gadjé, kadar se tergajo, varujejo, da ne piči drug družega.

Vjeti gad kar nič neče jesti in vendar živi brez vsega jedila še čez leto in dan. Če se mu dá živa miš, ima navado, da jo umorí, ne sné je pa ne. Pravijo, da vjeti gad še celó to, kar je poprej bil snedel, izverže in se potem postí do smerti. Tudi sicer potrebuje malo živeža in ko je miš pojužinal, mu več dni nič ne diši.

Gada je lahko ujeti; treba je le na glavo mu stopiti s čevljem, prijeti ga za rep, prizdigniti ga in tako narediti, da smukne v odperto škatljo. Naj še tako sika, se vendar ne more z glavo tako kviško zaviti, da bi mogel v roko pičiti. Če ima človek čevlje, ni nobene nevarnosti, ker gad ne more pregristi usnja.

Včasih se zgodi, da piči gad kakega otroka, pastirja, dervarja, lesarja itd. Če je velika vročina, ali če je pičeni človek sam vroč in spehan, ali če gad poprej že dolgo ni bil nikogar pičil, je nevarnost večja, ker strup ima večí moč v vročini in se poprej združi s kervjo, če je človek spehan.

Naj bo že tako ali tako, človek ne smé nikoli zgubiti poguma, ampak mora koj izserkati rano. To ni nikakor nevarno, če so usta zdrave in koža po njih cela, ne razpokana, in če se ne serka premočno, ker potem bi znala kri začeti teči iz zob. Gadjí strup v ustih ne škoduje, ker ga obdajo koj sline, ampak le, če se s kervjo zmeša. Potem se mora rana izrezati (če je to mogoče), podvezati in z gobo ali razbeljenim železom žgati. Potem naj se pomaze z hudičevim oljem, ali saj z lugom ali žganjem. Če pa ni mogoče izrezati rane in je izserkati, naj se saj podveže, kolikor je mogoče terdo, in položi naj se kos živega oglja na-njo in potem kaj, kar razjeda. Tudi astramontana se zlo hvali, kakor so „Novice“ že večkrat povedale.

Strup napravi že čez malo trenutkov, da se človeku v glavi vertí, da krí začne gujiti. Pičeni človek je zlo truden, začne bljuvati, kerč se ga loti, ne more požerati, omotica ga obhaja in rana oteka. Pa smerten je gadov pik le malokdaj in sicer pri najneugodniših okoljstvih in če se rana zanemari. Če je pa to, pa umerje človek čez nekaj ur, ali pa boleha več let.

Namesto, da bi ljudje z rano tako ravnali, kakor je prav, gredó raje h kacemu starcu, da strup „zagovori“. Govoril sem o tem že z marsikterim kmetom, pa vsak je terdno verjel, da zagovarjanje pomaga. Poznam moža, ki ne verjame sicer kmalo kake vraže, ki je sicer zdrave pameti, pa o ti reči je djal: Saj bi ne verjel, in nisem verjel, dokler se nisem prepričal, da res pomaga. Gad mi je bil pičil vola, ki je jel potem otekati in bolehati, truden je bil, da se mu ni nič ljubilo, ni ne jedel ne pil, očí so mu otamnele. Poslal sem po starega Gabrovca, da je strup zagovoril. In glej, otok je jel splahnovati in čez malo dni je bil vol zdrav.

Ko bi bil mož vedil, da gadjí strup malokdaj umorí tako veliko žival, kakor je vol, ampak da vzrokuje le gori

omenjeno bolehanje, bi bil pa previdil, da ni pomagalo zagovarjanje, ampak le zdrava volovska natura.

Potem sem moža prašal, če se ne boji greha, da verjame take vraže. Pa mi odgovori: „Kaj se bom greha bal? Stari Gabrovec zagovarja le v imenu svete Trojice in v imenu nekaj svetnikov. Če Bog ne pomaga, kdo pa bo? Če pomaga, je prav, če pa ne, pa jez tudi ne morem. Pravijo pa tudi, da sicer pomaga tudi prazna reč, če ima človek le res terdno vero, da pomaga“.

Tako je zagovarjal mož, ki terdi, da ne verjame nobene vraže, svojo vražjo vero in tolažil lastno vest.

Gada, nevarne živali, ki je v stanu, družim živalim v malo trenutkih izpihati luč življenja, se derži življenje, da je kaj. V žganji živi več kot dve uri. Če se dene pod zvon zračne sisalke, in če se mu izpod zvona zrak izserka, živi vendar celi dan v tacem prostoru, kjer ni zraka in kjer druge živali kar hipoma poginejo. Tobakov sok ga pa kmalo konča, pruska kislina pa kar h krati, gotovo tudi kloroform in éter.

Pozimi se spravi gad v zidovje, groblje, med listje in mahovje, v votle drevesa ali v mišje luknje več čevljev globoko v tla, in spi, pa ne terdno. Od spomladi naprej pa živita on in ona navadno skupaj. Poleti se trikrat leví in ona verže kake 3 mesce po pohodu, mesca julija ali avgusta 10 do 25 živih mladih, ki so 6 do 7 palcov dolgi in ki so že pri rojstvu oboroženi z nevarnimi strupenimi zobmi. Čez 7 let so doraščeni. Teh sedem let se redijo od červov, gašarc itd.

Nekdaj so rabili gadovo mast za zdravilo, in poznam živinskega zdravnika, ki marsikako živinsko bolezen „cajta“ s kadilom z gadovo mastjo — ali saj pravi, da jo ozdravi, meni se pa zdi, da kjer gadova mast pomaga, bi živina ozdravela tudi brez nje. (Konec drugi pot).

Mlačnim rojakom v prevdarek.

Sedanjšega časa klic je: omikajte vse ljudstvo, požlahnite mu čutstva, razbistrite mu um, podučite ga, razsnujte mu po pametni poti vse dušne moči, ker edino omika ga more peljati do blagovitosti, do sreče. — Omika vsega ljudstva torej (ne samo nekterih verst ali stanov, kakor je bivalo nekdanj) velja po sedanjih zapopadkih za najplemenitejši cilj in konec, za kterelega naj se poganja kakor državno vladarstvo tako tudi vsak resnični ljudomil. — Kdor čerti ljudsko omiko, sovražnik je veka sedanjega, sovražnik je človeštva in uma po Bogu prejetega.

Do splošne omike pa vemo vsi, da pelje samo ena in edina pot, namreč poduk, živi poduk z besedo in v djanji. Brez vzrejanja in podučevanja ni nikakoršne omike, ni nikake dušne razsnove.

Vsak človek tedaj, vsak narod, vsak vladavec, ki v resnici ljudske omike išče in želi, mora prijati za ta edini pomoček, namreč za poduk. — Kdor se ustavlja podučevanju ljudstva, gotovo ni in biti ne more prijatelj ljudske omike, naj se še tako roti in pridušja, da je!

Zdrava pamet pa in skušnja tisočletna učite, da se posamni ljudje in tako tudi narodi ne morejo omikavati in podučevati kakor z razumljivo materno besedo. V nerazumljivem jeziku se še nikdo ni naučil ničesar; kajti nerazumljiv jezik in pa nikakoršen jezik je eno. Po jeziku, po govoricu pa se človek loči od živine néme. — Omika, podučenje, izobraženje narodov se ne dá doseči kakor v lastnem narodnem jeziku, in kdor si v resnici želi ljudske omike, mora tudi želeti in podpirati narodni poduk. Kdor je zoper podučevanje v narodnem jeziku, sovražnik je ljudstva in njegove občne omike!

Da je pa mogoče, ljudstvo v njegovem jeziku učiti in omikavati, neogibna je potreba, da je ta njegov jezik tudi za to, to je, da je po pravilih slovnice uglajen in za djansko življenje razsnovan, da je pravilen in besednat.

Takošen pa — to nam pamet kaže in skušnja izpričuje — ne more biti nikak jezik, če se mu ne dá primeren prostor, v katerem se smé svobodno gibati, prostor, ki obsega vsaj vsakdanje življenje naroda, — in pa poleg tega še, če ga vlada saj nekoliko ne podpira.

Nikoli se še ni jezik ugladil in na neko višo stopnjo povzdignil brez učeni, ki so v njem učili in pisali, brez gosposk, ki so v njem postave zverševale, pravico sodile in z ljudstvom opravila obravnovala, brez duhovnov, ki so v njem besedo Božjo razkladali, in zadnjič brez dobrotne podpore državnega vladarstva, brez brambe državnih postav.

Jezik tacega naroda, kteremu se tu naštetje opravila godé v drugem, tujem jeziku, ostane neotesan in sirov, in z jezikom tudi narod sam, kajti v jeziku se tako rekoč odsvita ali kakor v zerkalu odbija podoba narodnega duha. Sirovi so bili ogerski narodi, dokler je vladala latinščina, sirovi so narodi po Turčii razsejani itd. Kakoršen jezik, takošen narod in ni ga na svetu omikanega naroda, ki bi imel neuglajen, terd in rod jezik, in tako tudi narobe. — Omikanega naroda torej ne more biti brez razvitega in uglajenega jezika, jezik pa se ne more razsnovati in ugladiti, če se mu raba in veljava v narodnem življenji, namreč ne le domá, ampak tudi v občini, v šoli in cerkvi, pred gospósko in sodbo krati. — Torej, kdor hoče pravo ljudsko omiko, mora prizadevati si zato, da se ljudstvu jezik razvije in ugladi, mora tedaj jeziku dati neprikrajšano veljavo ne samo domá, ampak tudi v občini, v cerkvi, šoli in pred gospósko. Kdor hoče narodni jezik pregnati od tod, ali ondi veljavo kratiti mu, ta krati ljudstvu samemu življenje! Kdor zahteva, da bi ljudstvo v tujem jeziku molitve opravljalo, besedo Božjo poslušalo, po šolah učilo se, s sodnikom in postavljencom gosposke sploh opravilo imelo, postave in ukaze prejemalo, — ta ni prijatelj občne omike in narodne sreče, — nikoli ne bo dosegel omike in izobraženja vsega ljudstva, in takošnih naj se narod boji kakor strupene kače, ker oni so — hoté ali ne hoté — najhujši njegovi sovražniki!

Naj se vzdigne kdo, naj preterga če more samo en klep iz tega ravno razvitega lanca! Če pa ne more, naj spozná in spoštuje neomajljivo podlago, na kateri presveto rodoljubje stoji!

Sedanja doba je silno imenitna tudi za slovenski narod in njega pravice. Ne samo očitno nasprotovanje, že samo mlačno deržanje in molčanje je greh slednjemu, kateri bi po svojem stanu izobraženju lahko pripomogel k temu, da rečene pravice obveljajo.

Slovinci, Nemci pa Avstrija.

(Dalje.)

Pa to neslano potujčevanje je pri nas čisto nepotrebno in pregrešno, prvič že zato, ker naša lipa ima tako krepke koreninice in žilice, da se ne dá tako lahko metamorfozirati in pohrastiti. Tisuč let in še več se je naš narod branil, pa se bo še, če bo treba; zakaj njemu je slovenščina tako prirastla, da je ne dá tako hitro iz rok, kakor naši severni slovenski bratje, ktere je nemška kultura v kratkem času požerla in zadavila. Sedaj so oni taki polutani, da ne marajo za-nje ne Nemci ne Slovenci. Razun tega pa, da bi se germaniziranje slovenskega ljudstva težko težko izpeljati dalo, je to delo povse nepotrebno drugič tudi za to, ker lipa, ako se lepo razraste, je sama na sebi tako krasna, da se hrasta malo vstraši, da je lé tuji elementi ne tlačijo. Ali tlačili so jo in jo še tlačijo, in to je krivo bilo, da se nam ni mila naša slovenščina visoko povzdignila in lepo razcevela; naši protivniki so vès redivni sok iz nje izvlekli in tako njeno rast zavirali. Ž njimi je potegnulo tudi dosti domačih največ za — ljubega kruhka voljo! Onda, Bogme, ni čuda, da je naša siromašna lipa hirala in

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pōli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 13. februarja 1861.

O cepljenji murb. *)

Dasiravno divje murbino listje svilodi (židni červiči) radi jedó, jim dobro tekne, in sviloprejke, katerim se tako listje poklada, žlahnejo svilo napredejo, vendar vsak svilorejec svoje murbe cepi, ker obilnost listja veliko veliko preseže dobiček žlahneje svile, pridelane od necepljenih murb.

Najpripravnejši čas murbo cepiti je, kadar je najbolj muževna ali sočna in rasteča, to je, mesca maja in v početku rožnika, po okolnostih podnebja in toplote kraja. Dá se pa murba cepiti skozi celo leto; al vendar spomladi, kadar murba dobro ozelení, je za to delo najboljši čas, posebno za tiste kraje, kjer bi iz pozneje cepljene pognana šiba zavolj pomanjkanja primerne gorkote ne mogla dosti odreveneti.

Vsaka murba se dá cepiti al na cevko (perstan, pišalko), kar Nemeec „Röhreln“, „Ringeln“ imenuje, ali pa za kožo s cepičem kakor druge drevesca.

Praden pa popišem cepljenje, je treba povedati, kako se ima s cepivnimi šibami ali cepiči ravnati, da se dobre ohranijo do tistega časa, kadar se ima cepiti.

Takrat, kadar se sok v murbi začne gibati (kadar začne sočna postajati) pa očesa na njenih šibah še niso otekle in se še niso odperati začele, to je, od zadnje polovice sušca do polovice malega travna, nareži enoletnih, krepkih šib od zdravih, mladih murb, ktere imajo dobro listje. Narezane šibe (cepiče) vloží v kako škrinjico, ali v čbelni panj, pokri škrinjico s pokrovom ali s kako dilo, zakopaj jo na senčen kraj v zemljo, in nasuj zemlje na-njo, najmanj čevelj na debelo. Tako spravljeni cepiči se bojo do časa spomladanskega cepljenja dobri ohranili, samo na to je posebno paziti, da perst v panj ali škrinjico in tako na cepiče ne pride, in da se šibe nikjer zemlje ne tišče. Ko bi se perst cepičev tiščala, bi se njih očesa preveč odperle, da več ne bi bili za rabo.

Kadar je čas cepiti, se izkoplje panj s cepiči, se vzame cepič za cepičem v roke in se ovije koža na njem od tankega do debelega konca, tako, da se dá sleči kakor za pišal. Iz ovite kože se nareže toliko za pavec dolgih in tudi krajih cevki ali perstanov, kolikor je na šibi dobrih očes. Očesa proti koncu šibe so slabe, in zato se nimajo rabiti za cepljenje; okoli srede šibe so pa najboljše očesa za to. Potem sleči perstan za perstanom z šibe. Vsak perstan pregledaj, ali je leseno zernice ostalo v očesu, kadar si ga s šibe potegnil, ali ne; ako to zernice ni v očesu ostalo, je oko za nič. To se lahko pozná, ko se v perstan pogleda; ako je oko omenjeno zernice zgubilo, se v očesu od znotraj vidi luknjica. Taka cevka se zaverže. Cevk se brez škode zjutraj pripravi, kolikor se jih eno dopoldne potrebuje, in se v kaki posodi v vlažni ruti zamotane seboj nosijo.

Na cevko se cepijo tiste drevesca, ktere niso čez perst debele pri tleh. Debeliše drevesca se cepijo tako visoko na deblu, ker so za nastavo veji pripravne, ko so drevesca še gole šibe; kadar imajo pa že glavne veje, se cepijo po vejah, ako niso predebele za cepivne cevke. Ako so predebele, se morejo pocepiti za kožo.

Cepljenje na cevko se pa tako-le opravlja: Odreži divjak, kjer ima gladko kožo, odvezni od zgor doli, na več jezičkov razdeljeno kožo, od odrezanega debla tako, da se za pavec obeljenega divjaka prikaže, na kterege porini primerno cepivno cevko ali perstan z očesom, tako, da okoli in okoli seže do neodveznjene kože drevesca, in cepljenje si opravi. Vezanja in mazanja pri tem cepljenji ni potreba.

Ali odveznjeno kožo okoli drevesca odrežeš ali če jo kakor jezičke od vseh strani čez perstan poravnaš, je vse eno, samo da cevko do neodveznjene kože divjaka porineš.

Tiste drevesca, ktere so predebele za cepljenje na cevko, se morajo cepiti za kožo, s cepovi dveh ali treh očes, od katerih se pa, kadar ozelené, samo eno pusti. To cepljenje je sploh znano, zato nočem o njem dalje govoriti.

Nekteri murbe na okó cepiti svetujejo; al tem bi jez svetoval, naj poskusijo ene drevesca na cevko, druge na okó, v enakih okolnostih, cepiti; in kmalo bojo murbe na okó cepiti opustili in se sploh cepljenja na cevko poprijeli.

S tem pa ne mislim cepljenja na okó popolnoma zavreči, ker po okolnostih se ga more človek včasih pri murbah poslužiti, posebno v takem letu, kadar se večidel koža na šibi tistega leta težko dá oviti in sleči, brez da bi pri očesu ne počila.

Cepljenje na okó se pri vseh verstah sadnih drevesc tako-le najboljše opravlja: Odvezni okó s kožo od cepiča, obreži kožo okoli očesa, da bo imela štirivoglato podobo □, položi ta štirjak na divjak, kterege misliš cepiti; prereži po ti podobi in velikosti z nožkom, kožo na divjaku ob obeh straneh in odzgor, tako, da moreš tako širok in dolg blek kože od divjaka odvezniti, kakor je dolg in širok štirjak z očesom, in da se ukaže na divjaku oknice z navzdol odperto zaturnico.

Vloží v tako narejeno okence cepivni štirjak, prireži blek od divjaka olupljene kože toliko, da kadar ga nazaj proti očesu zaverneš, pokriva zdoljno štirjakovo kožo, ne pa očesa; zaveži toliko, da se oko ne odvali in cepljenje je izverseno. Tako si delo dobro opravi. Samo to moram omeniti, da s kolikor manj lesom okó na divjak preneseš, toliko bolje jo boš opravi, ker le koža serka sok iz divjaka. Zato cepi, kadar hočeš na okó, imej to resnico pred očmi, in glej, da preneseš okó samo s kožo, ne pa z lesom na divjak.

Fr. U. iz Istre.

Natoroznanske reči.

Gad in njegov strup.

(Konec).

Pravijo, da gadovo meso dá prav redivno in dobro juho. V loških hribih je tudi lansko leto še živel mož, od

*) Ker je očitno, da se je reja murbinih dreves tudi pri nas začela iz predolgega spanja leto za letom bolj izbujati in deželam slovenskim čedalje več dobička donášati, so nam taki poduki, kakor je pričujoči, toliko bolj potrebni, ker izhajajo iz večletnih skušinj djanskega murborejca. Hvala! Vred.

kterega so pravili, da je gadom odsekal glave in jih pekel in jedel.

Gorenski hribovci tudi pripovedujejo, da se je včasih kdaj zgodilo, da je kaka kača ali gad zlezal skoz usta v trebuh otrokom ali odrasčenim, ki so spali za kacem germom, in da so spravili gada iz človeka vselej s tem, da so postavili mu pred usta skledo mleka, ki ga gad, kakor pravijo, rad je. Gadu je jelo mleko dišati, in zlezal je iz ust, ki jih je taki človek mogel vedno odperte držati. Zraven je pa nekdo stal in tiho čakal, in kadar je gad z glavo do dobrega izlezal iz ust, ga je prijel za vrat in popolnoma vèn potegnil.

Ne morem verjeti, da bi to resnica bila.

Nekdaj, ko so ljudje še verjeli, da ima gadova mast veliko zdravilno moč, so zlo lovili gade in jih prodajali posebno v Benetke; zdaj pa k večim kak radoveden prirodoslovec, kateri ga pobaše v škatljico. Se vé da pobije se jih pa dokaj. Posebno pastirji, kosci itd. ne jenjajo, da ga končajo, če kterega zagledajo.

Po hribih se nahaja sém ter tje tudi černi gad (*Vipera prester*), po ravnem pa nikoli. V Jelovci in na hribih med Bohinjem in Sorico sem ga včasih vidil. Kar se tiče njegovega življenja in strupenosti, se ne razloči nič od navadnega gada. Kar se je do zdaj černih gadov dobilo, so bili vsi le babice. Linck je dobil bil črnega brejega gada, ki je vergel 10 mladib, ki se niso kar nič razločili od navadnih gadov. On je dokazal, da černi gad ni posebno gadje pleme, ampak da so černe le nekatere navadne gadje babice, ki živé po hribih, in da take černe babice se pariyo z navadnimi gadi in da se mladi ne razločijo nič od navadnih gadov.

Tú naj povem še eno najznamenitših prigodb, ki jo je doživel dr. Lenc na Švicarskem. Neki postopač pride k njemu in se baha, da zná narediti, da mu gadji strup nič ne škoduje. Lenc je imel več gadov v škrinjici, da bi jih preiskaval. Postopač se je hvalisal, da jih dobro pozná, in da bi pokazal, kako malo se jih boji, je hotel kar zagrabit in enega v roko vzeti. Lenc mu brani. Al ko bi trenil, že hlastne v škrinjico in zagrabi čez sredo gada, ki je pri miru ležal, in ga vzdignil kviško memraje nekaj nerazumljivih besed. Gad ga je jezno gledal in je hudo sikal; pa vendar je postopač vtaknil gadovo glavo si v usta in je delal, kakor da bi jo zvečil. Pa kmalo je potegnil gada iz ust in djal je: „Z mojo učenostjo ni nič, moje bukve so me goljufale“. Pri tem je postal mu hitro obraz rudeč in oči so se mu svetile, kakor da bi bil nor. Lenc ni vedil, ali je to resnica ali le goljufija, in mu reče, naj jezik pokaže. Pa tega ni hotel, le tožil je čez bolečine in je djal, da ga je gad deleč zadej na jezik pičil. Rekel je, da bo šel domú, ker domá ima zdravila, ki mu bodo gotovo pomagale. Olja ni hotel vzeti in je še precej terdno šel po klobuk, pa zdaj se je opotekal, padel, spet ustal, pa kmali spet padel. Govoril je še razumevno, samo tiho; obraz mu je bil vedno bolj rudeč, oči vedno tamnejše. Tožil je, da mu je glava težka in je prosil, da bi se kam naslonil. Lenc mu je dal stol, da se je vsedel. Sedel je pri miru, in tožil je od začetka, da je lačen, ker še celi dan ni nič jedel; prosil je vode, pa je ni pil; nagnil je glavo, jel je renčati in — umerl je. Vse to je terpelo 50 minut in 10 minut pozneje je bilo truplo že merzlo. Drugo jutro je že jelo gnjiti. Čelo, oči, nosnici, leva roka in levo stegno so bile višnjeve, jezik otekel in na sredi, kjer ga je bil gad pičil, skorej popolnoma črn, žile pri možganih so bile polne černe kerví in pljuča so bile nenavadno višnjeve. Ta človek, kakor vsaki, ki umerje vsled gadovega pika, je umerl, kakor da bi bil mirno zaspal. Sopol je lahko in ni imel drugih težav, kakor da je moči hitro zgubil. J. Tušek.

Nekdanje sodništvo isterskih občin.

V srečnih onih časih, kadar ptujstvo še ni zatiravalo slovanske narodnosti po Istri, je vsaka občina (soseska) imela svoj po sebi za svoje okoljščine primerno napravljen zakon (štatut), kega je vsak knez nastopivši svoje knežestvo, in vsaki vladavec počevši svoje vladanje običajno potverdil; in po tem zakonu si je vsaka občina po prostovolju izmed sebe odbranih možih na prvi stopnji sama sodila. Prizovno sodbo je sojeval knez s svojim kapitanom in njegovim namestnikom valputom; najviša sodnja je bila avstrijskim občinam v Ljubljani, beneškim pa v Benetkah, ke so prijemale glagolitske pisma od isterskih krajev jednako kakor laške.

Vsako leto na dan sv. treh kraljev po večernji so se zbrali vsi možje na loži komunski iz cele občine, ter so si volili svoj svét (consilium), to je, župana, sudce, rotnike, svétnike in satnika, ki so prisegli, da bojo pravo delali, in sodili bogatemu in ubogemu, visokemu in nizkemu. Župan novi, imenovan od leta, kakor tudi drugi, je moral dati vsem možem en špud vina koj po izvoljenju in pa kruha, da je s tem pokazal, da bo od zdaj zanaprej skerben in dober otec (oče) vsi občini. Svétnikov, keh je bilo po množtvu občinikov v eni občini po več ali po manje potrebno, so se imenovali možje, ki so prisedovali in sodili pravde brez priseg; prisednici pravdam prisežnim so se pa zvali rotnici; njih navadno ime je pa bilo sudci; Čakavci po nutrajni Istri jih pa imenujejo žudihi (judex). Satnik je pa bil sluga teh poglavarjev; v nekterih krajih ga imenujejo podžup, in ženo njegovo podžupovica. Te možé, kakor one, ki so to službo pošteno doslužili, so častili z naslovi: počtovani muži, častni stareji ali starci, dobri muži, vičnici, počtovana pravda itd. Drugi možje so se imenovali polčani (od puk, ljud).

Poglavarji občinski so imeli med ljudstvom veliko oblast in čast; ako je ki samo eno leto za župana ali sudca pošteno služil, so ga potle zmirom zvali: župan ali sudac, njih žene pa županja, sudinja. Na svojo čast in poštenje so mnogo držali; ako bi bil ki teh mož kaj zakrivil, bi bil očitno pred vsem ljudstvom iz sveta iztiran, za nepoštenega proglašen, in nikoli ni mogel več sedeti s poštovanimi starci v svétu pri pravdnem stolu, ni za svétnika, ni za svedoka. Al gorjé mu, ki je okrivil župana ali kega družega izmed sveta, ako ni mogel posvedočiti in skazati. Našel sem zapisano, da je neka žena morala plačati 50 libar (ena libra 2 naše šestici), ker je rekla županu: „ti si zvit kakor čebula“.

Ker pa večidel v nekdanjih časih ti možje niso bili pismeni, so imeli navadno duhovnega gospoda za notara (pisali so nodar), ki je bil za sve svoje žive dni od najviše oblasti zato potverjen, in to je bilo lahko, ker so bile po Istri v onih časih po največ krajih tako zvane zborne cirkve (ecclesiae collegiatae), in pri takih cirkvah so bili vsi duhovnici v stalni službi (stalani), jedan je bil plován (župnik), drugi pa kanonici, in izmed tih jedan je bil notar, ki je moral vse očitne pisma pisovati; drugače niso veljale; on je imel svoj pečat in neko posebno znamenje je zriseval ali na početku ali na sveršetku vsakega važnejega pisma; pa je še povedel, da je stavil svoje nodarsko znamenje in svoj pečat. Ta nodar je bil tudi pri vseh sodbah, ter je zapiseval vse odluke ali rzsodbe (sententiae) na kratko v neke velike bukve, ke so kvaderna imenovali; in na čelu teh bukev je bil pisan njih zakon; te bukve so ležale v občinski hiši vsakemu odperte. Knezi so pa imeli večidel svetovne notare. Neki drug kanonik po takih župah je pa bil kronikar, kemu je bila dužnost, vsaki dan v neke knjige zapisati vse, kar se je novega posebnega čulo iz bliza in iz daleka.

Sodniki občine so se shojevali redno vsaki pone-delek; če je ta dan praznik bil, pa v torek, poslušavši